

тому чи іншому місці сама по собі може викликати спалах насильства. Навіть якщо усунути всі телекамери, терористи все одно знайдуть спосіб досягти потрібного ефекту: «Тероризм у сучасних умовах є формою насильства, розрахованою на масове сприйняття» [4, с. 80]. Маніпуляція суб'єктами терористичної діяльності масовою свідомістю є неможливою без цієї складової. Якщо раніше латентний елемент насильства був лише доповненням при інструментальній реалізації тероризму, то сучасні реалії говорять на користь повністю автономного буття знакової тероризму.

Запропонована класифікація тероризму як інструменту (засобу), як явища контр-субкультури та тероризму як знакова система є еволюційною проекцією даного феномену.

Висновок

Сучасний тероризм – це деструктивний феномен суспільного буття, метою якого є маніпуляція соціальними суб'єктами в локальній чи глобальній ситуації, за допомогою створення та нагнітання атмосфери особистого і соціального страху, використовуючи елементи насильства, що спрямовані проти цивільних людей. Запропонована нами класифікація тероризму як інструменту (засобу), тероризму як явища контр-субкультури та тероризму як знакової системи є еволюційною проекцією даного феномену. Інструментальна форма тероризму пройшла найдовший шлях розвитку і, по суті, не є чимось новим і незвичайним для суспільства. Контр-субкультурний ком-

понент сучасного тероризму пройшов тривалий шлях еволюції, розвивався разом із соціокультурними, етнічними, професійними та іншими установками суспільства у світі, що глобалізується та представлений у суспільстві як один з важливих самостійних чинників. Знакова форма сучасного тероризму вийшла на перший план порівняно недавно, що обумовлено бурхливим розвитком техніки і масмедійних технологій.

Існування і розвиток виділених форм сучасного тероризму наочно демонструє постійну трансформацію цього явища. Стає зрозумілим, що в суспільстві викоринити тероризм і терористичні угруповання повністю неможливо, але можна мінімізувати частоту й масштаби терактів за допомогою подолання глобальної кризи людської культури інформаційного суспільства.

Список літератури

1. Пашкевич И. Л. Терроризм как инструмент борьбы и контркультура: сущность и структурный анализ // Гуманитарные и социально-экономические науки. – 2007. – № 5. – С. 68-71.
2. Иорданов М. Дело № 666. Террор / М. Иорданов. – Махачкала : Юпитер, 2002. – 431 с.
3. Устьянцев В. Б. Пространство цивилизаций в контексте смены типов рациональности / В. Б. Устьянцев // Философия и общество. – 2007. – № 3. – С. 81-98.
4. Шоломова Т. В. Нравственно-эстетические аспекты современного терроризма / Т. В. Шоломова // Эстетика в интерпарадигмальном пространстве: перспективы нового века : материалы науч. конф., 10 окт. 2001 г. / С.-Петербург. филос. о-во. – Вып. 16. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. филос. о-ва, 2001. – С. 79-81.

Т.В. Мерщій

КУЛЬТУР-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ ФЕНОМЕНА ТЕРРОРИЗМА В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

В статье проведен анализ феномена терроризма и выявлены его характерные формы, доминирующие на современном этапе информационного общества.

Ключевые слова: культура, терроризм, формы терроризма, информационное общество.

T. Mershchii

CULTURAL AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE PHENOMENON OF TERRORISM IN THE INFORMATION SOCIETY

The article analyzes the phenomenon of terrorism and reveals its characteristic form, dominating at the present stage of the information society.

Keywords: culture, terrorism and forms of terrorism, information society.

УДК 291.11

О.М. Сідоркіна

ДУХОВНИЙ ПРОСТІР ТА СПОСІБ ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

Національний авіаційний університет

Анотація. У статті розглядаються аспекти соціального значення явищ духовної сфери, прослідковано зв'язок процесів у духовному просторі та їхній вплив на формування змісту поняття способу життя.

Ключові слова: духовний простір, духовна сфера, духовність, суспільна свідомість, спосіб життя.

Вступ

Процеси у сучасному духовному просторі супроводжуються значними перетвореннями в усіх сферах суспільного життя, породжуючи низку проблем соціального, економічного, політичного та культурного характеру, вирішення яких потребує комплексного врахування матеріальних та духовних чинників розвитку суспільства. Зміни в духов-

ному житті людини відіграють важливе значення. Духовна складова суспільства, відображаючи процеси в матеріальній сфері і одночасно впливаючи на соціальні умови життя, набула загального характеру нестійкості та концептуального розмаїття, надаючи відповідних імпульсів усій соціальній системі, формуючи нові риси способу життя.

Суспільна свідомість як складова способу життя і

поля духовного простору в історичному аспекті істотно впливала на перебіг процесів суспільного розвитку. Специфічні віроповчальні морально-етичні вимоги і норми, канонічні правила, культурні, соціальні і побутові традиції, асимільовані в уявленнях, завжди сприяли або, навпаки, перешкоджали розвитку соціальних структур, міжкультурному спілкуванню та вирішенню загальнолюдських проблем. Тому процеси і тенденції у духовному просторі в різні історичні періоди мають як позитивний, так і негативний аспекти свого суспільного прояву.

Аналіз публікацій і досліджень

Зазначена проблематика стала об'єктом уваги суспільствознавчих наук, які досліджували її з погляду власної методології та предметного поля соціології, економіки, психології, філософії [1; 2; 5; 6; 9; 10; 11; 12; 14; 16; 17]. Важливим аспектом наукових досліджень стає соціально-філософський аналіз даних питань, спрямований на з'ясування суспільного значення і ролі способу життя у створенні духовної атмосфери суспільства, його духовного простору.

Постановка завдання

Проблема пошуку духовних орієнтирів існування людства стає все більш нагальною, уможлиблює розширення світогляду людини від раціонально-прагматичної зацікавленості до духовно-трансцендентних сенсів існування, що породжує потребу соціально-філософського осмислення і наукової розробки питань взаємодії процесів у духовному просторі та їхнього впливу на формування змісту широкого поняття способу життя, що виступає метою статті.

Основна частина

Традиційно під поняттям способу життя розуміється стійка типова форма життєдіяльності особистості і певних спільнот, міра їхнього входження в соціум, типові взаємодії індивіда із суспільством, групових і міжгрупових стосунків, куди також входять звички, традиції, стереотипи поведінки, які визначають взаємозалежність між індивідом та його оточенням. Разом із такими близькими поняттями як «стиль життя», «уклад життя» та ін. воно охоплює сукупність типових видів життєдіяльності індивідів, соціальних груп, суспільства загалом в єдності з умовами життя, що на практиці дає можливість комплексно і у взаємозв'язку розглядати основні сфери життєдіяльності людини [13]. Тобто, це поняття має економічну, соціологічну та психологічну складові, які перебувають у тісній взаємодії між собою і мають прояв відповідно на індивідуальному, груповому та загальносуспільному рівнях, на який ми і звернемо нашу основну увагу.

Стосовно основного суспільно-виробничого базису суспільства спосіб життя відіграє роль гуманістичної призми, через яку проявляється зміст таких фундаментальних характеристик суспільного буття, як спосіб виробництва, продуктивні сили, суспільно-економічна формація, які лише у кінцевому підсумку визначають і стали ознаки самого способу життя. Тому поняття способу життя, спрямованість суспільної діяльності у безпосередньому зв'язку з людською особистістю з виходом на рівень конкретного індивіда, дозволяє порівнювати соціальні системи

за показниками, які виявляють гуманістичний потенціал цих систем та характер їхнього впливу на людську життєдіяльність загалом. Світоглядно забезпечуючи сам процес суспільного розвитку, таке розуміння спрямованості способу життя допомагає подолати віджилі форми людської життєдіяльності та встановити нові, більш прогресивні, що сприяють зростанню гуманістичного потенціалу суспільства, вищого рівня гуманізації природи і натуралізації людини [18, с. 42-43].

Для сучасної епохи, що отримала визначення перехідної до Постмодерну [10; 19], характерними є низка взаємопов'язаних духовно-світоглядних та соціальних процесів, в основі яких лежить комплекс соціокультурних трансформацій в умовах переходу до постіндустріального суспільства. У цих умовах загальна трансформація соціокультурних інститутів відбувається в напрямі більшого різноманіття форм, норм та цінностей, що сприяє формуванню різноманіття стилів життя. Відбувається зміна форми суспільних суперечностей, які набувають ознак екзистенційного характеру, що формує новий спосіб зв'язків особистості та суспільства, в якому підвищується і видозмінюється роль духовної складової.

Суспільна свідомість як частина духовної сфери суспільства є досить складним утворенням [14]. У структурному відношенні – це система почуттів, поглядів, ідей, теорій, у яких відображається сутність буття. Суспільна свідомість виступає в ролі активної причини, яка мотивує та спрямовує людей до різноманітної діяльності. Тобто, суспільна свідомість є цілісним духовним явищем, яке характеризується певною внутрішньою структурою, включаючи різні рівні та форми свідомості, формуючи у кінцевому рахунку спосіб життя певного суспільства.

Зазначимо, що і спосіб життя є також частиною духовної сфери загалом, духовності на рівні суспільства та на рівні окремої особистості. Як і різні форми суспільної свідомості, зміст способу життя в контексті духовного простору формується та функціонує за принципом багаторівневого утворення: на рівні окремого індивіда, соціальної групи та суспільства загалом, а також на рівні буденної та теоретичної форм свідомості. Це зумовлено тим, що кожний із цих рівнів має власну специфіку взаємодії із соціокультурними трансформаціями.

У науковій філософській літературі існують різні варіанти визначення змісту категорії духовності. У релігійній філософії та в працях дослідників, що поділяють подібні погляди, духовність, духовна сфера суспільства генетично виводиться й ототожнюється з релігійним способом мислення та свідомістю [7; 8]. Серед сучасних підходів звертає на себе увагу підхід до з'ясування природи духовності через визнання об'єктивності духовної реальності. Так, у роботі А. Алексєєнко духовність досягається в рамках релігійної свідомості через набуття відповідного духовного досвіду. На думку автора, духовна реальність у своєму вузькому сенсі існує поза людиною у вигляді енергії Святого Духу, яка тільки в людині перетворюється на духовність. А в найбільш широкому розумінні духовну реальність слід ототожнювати з Богом та Його творінням. При цьому найбільш виразно духовний досвід утілювався через релігію [2, с. 31-34].

Окрім релігійно-філософських інтерпретацій духовності, наявні також раціональні тлумачення цієї категорії в різних її аспектах. Зокрема, у роботах С. Кримського релігійна складова не виступає її системоформуючою ознакою. Але при цьому підкреслюється активно-особистісний характер духовності, яка виступає способом самостворення особистості і конституювання у вигляді покликання її носія [11]. Значення цих підходів оцінюються з визнання важливості вищих соціальних і моральних проявів суспільної свідомості та окремої особистості, оскільки навіть за відсутності прямого зв'язку із фундаментально-онтологічним критерієм свого позитивного прояву у вигляді Божественної субстанції таке тлумачення духовності відображає загальний позитивний початок у пізнавальних пошуках сьогодення. Тобто, духовність розуміється як більш широке поняття, яке не зводиться лише до якоїсь однієї форми суспільної свідомості (наприклад, релігійної). При цьому може бути відмінність у поглядах на засоби реалізації духовності та роль інших форм суспільної свідомості у збереженні та розвитку духовної складової людини.

На наш погляд, розрізнення в структурі духовності різних її рівнів – трансцендентного та матеріального, позитивного або негативного аксіологічного і морального змісту – дозволяє з'ясувати роль і значення безпосередньо змісту способу життя у загальних процесах духовної динаміки суспільства. При цьому ми дотримуємося тієї позиції, що духовність не зводиться тільки до релігійної свідомості, а містить у собі й інші категорії – мораль, етику, право, загальний рівень культури, світовідношення, не пов'язані безпосередньо з релігійною сферою.

У структурі духовного компоненту способу життя доцільно виділяти для потреб подальшого дослідження раціональну та метафізичну складові, які відповідно ґрунтуються на раціональному та поза-раціональному знанні у рамках суспільної свідомості. Тому соціально-філософський зміст інтерпретації поняття способу життя в контексті духовного простору, на нашу думку, додатково може бути розкритим у таких поняттях, як традиційні та раціональні типи знання. Їхнє формування пов'язане з певним типом суспільної організації і практики, які мали відповідні духовно-психологічні параметри. У традиційних суспільствах з їхнім сталим способом життя, повільною соціальною динамікою, формувалися відповідні типи знання, що орієнтувалися переважно на суму відносно стабільних аксіоматичних поглядів, освячених переказом. Для такого типу знань був нехарактерним послідовний розподіл у самому собі міфологічних та емпіричних елементів. Таке знання потребувало для свого осягнення особливих духовно-психологічних методів і практик. Унаслідок наукової революції в Європі XVII-XIX ст. на зміну традиційному сакральному знанню прийшло знання нового, раціонально-світського типу, яке керується процедурами експериментального та математичного обґрунтування, спирається на відносно рухливу аксіоматику разом із самооновлювальним внутрішнім складом. З поширенням впливу європейських культурних форм на інші культури та втягуванням їх в орбіту світогосподарських та світокультурних

зв'язків секулярно-модернізаційні процеси у загальній формі вестернізації почали все глибше охоплювати традиційні неєвропейські суспільства. Саме такий тип знання має сучасна науково-індустріально-урбаністична культура, яка характеризується значним наднаціональним потенціалом та тенденціями до культурного нівелювання [6]. Тобто сучасна цивілізація, яка породжує раціонально-світський тип знання, за законами системної взаємодії формує новий тип інтелектуально-духовної організації, що передбачає і новий тип особистості, новий характер свідомості, що позначається і на способі життя індивіда та суспільства.

Будь-якому суспільству притаманна спадковість інститутів у вигляді організованих форм колективного життя, що утворилися зі звичаїв, навичок та колективної пам'яті поколінь. Повільність їхніх змін в архаїчних типах суспільств замінилася динамізмом. Процес програмування інституціоналізації культурних змін, що розпочався ще в минулі сторіччя, істотно прискорився, індустріалізувався. Саме тому для сучасної духовної сфери характерним стає формування нових духовних горизонтів («горизонт видовища». – за В. Полікарповим). Основними рисами його виступають рухливість, споглядальність без внутрішнього проникнення в сутність явищ, необхідність існування інституту професійного посередництва між культурою як середовищем та культурою як горизонтом. Його рухливість полягає у швидкому виникненні та зникненні подій, проектів і моделей. Щоб вони мали певну сталість і про них можна було сформулювати чітке уявлення, виходячи із власних намірів і всього життя, їм потрібна точка опори в середовищі.

Однак у середовищі людини, яке стає все більш відносним, цій людині залишається лише специфічне спектакулярне споглядання цієї відносності. Вперше в історії сформувалася культура, яка складається з несталих моделей поведінки, що зводиться до техніки дій, знання, тлумачення, товарного виробництва звичаїв та ідеалів. На цій основі і почало зростати явище «конгломератної, мозаїчної культури» [15, с. 211-212]. Відповідно, на цій основі сформувався новий спосіб життя, заснований на динамічному типі мислення, спрямованому на постійне оновлення соціокультурного та особистого стилю життя. Ґрунтуючись на науковій парадигмі, такий спосіб суспільного буття породжує і новий, історично-релятивістський спосіб світовідношення як протилежність метафізичному світобаченню, характерному для релігійної та загалом традиційної свідомості. Проте існує відмінність у визначенні подальших тенденцій у трансформації суспільної свідомості, її кінцевих форм і варіантів існування. Згідно з традицією матеріалістичного розуміння цих процесів у науковій літературі радянських часів зазначається, що «суспільні межі такої секуляризації, яка видозмінює, але не долає релігію, – це межі буржуазного суспільства» [16, с. 21].

Стосовно сучасних країн Заходу доцільно вести мову про своєрідну синкретизацію масового світогляду, що знайшло смислове відображення у виразі «постхристиянські країни» (у сенсі розвинені країни). У цих країнах існує можливість вільного вибору окремим індивідом певного прояву культової

реалізації та уявлень, що сприятиме його духовному розвитку. Сюди можуть входити елементи різних релігій, атеїстичного світогляду. Крім цього, спостерігається послаблення ортодоксальності в дотриманні конфесійних уявлень та культової практики. Окрім недоліків соціального буття, успадкованих від попереднього століття, не менш очевидною є тенденція до деякого відособлення і формування своєрідних регіональних утворень, із чим пов'язується наростання міжцивілізаційних суперечностей, свідками яких ми сьогодні стаємо.

За цих обставин закономірним є виникнення прогресивістськи різних моделей «кінця історії» як наслідок розпаду старих соціальних систем, з'являються попередження про небезпеку настання періоду глобальної смути і хаосу, про майбутню загибель цивілізацій, про рух світу до нового тоталітаризму або середньовіччя, про реальну загрозу демократичним інститутам з боку необмеженого лібералізму ринкової стихії тощо. На думку низки дослідників, можна говорити про своєрідний «новий поворот історії в протилежний бік від досягнень Нового часу, коли зустріч культур відбувається під знаком соціального постмодерну та одночасного вірогідного пробудження неохайки як певної орієнтації світу» [4, с. 90].

Зазначені вище процеси у суспільній свідомості та духовному просторі суспільства отримали філософську інтерпретацію в рамках концепції постмодернізму (праці таких філософів, як Ж. Батай, Ж. Бодрийяр, Ж. Дельоз, Г. Кюнг, Ж. Лакан, М. Фуко та ін.). Відповідно до положень цієї концепції, сучасний постмодернізм у духовній сфері суспільства відображає радикальний ступінь релігійного плюралізму, який є несумісним із традиційним способом буття релігії як духовно-соціальної системи та її традиційних інтегративних функцій [3]. При цьому постмодерністський модус сучасної духовної сфери вирішальною мірою зумовлений попереднім етапом модернізму [3; 4]. Іншими словами, перед суспільством постало надмасштабне завдання не допускати формування різних форм квазісвідомості, спрощеного, міфологізованого типу свідомості. На шляху до мети дійсної емансипації у духовному плані в ролі основної перешкоди постають різні форми відчуження, коли об'єктивовані форми життєдіяльності людини починають протистояти їй як пригноблювальна та безособова сила. При цьому, як показує історичний досвід, наявна соціальність виявилася невичерпно терплячою щодо перетворення потенційно майже кожної діяльності людини на джерело її страждань.

Висновок

Отже, у структурі духовного компоненту способу життя виділяється раціональна та метафізична складові, які відповідно ґрунтуються на раціональ-

ному та позараціональному знанні у рамках суспільної свідомості, що додатково розкриваються у таких поняттях, як традиційні та раціональні типи знання. Їхнє формування пов'язане з певним типом суспільної організації і практики, які мали відповідні духовно-психологічні параметри. Спосіб життя суспільства тісно пов'язаний із поняттям духовного простору, багато в чому визначаючи його конфігурацію, наповнення конкретним змістом і відповідною спрямованістю ходу соціальних процесів, і маючи важливе завдання не допускати формування різних форм квазісвідомості, спрощеного, міфологізованого типу свідомості.

Список літератури

1. Аваков Р. М. Духовно-культурная доминанта развития / Р. М. Аваков // Мировая экономика и международные отношения – 2001. – № 12. – С. 79-84.
2. Алексеенко А. П. Природа духовности: Монография / А. П. Алексеенко – Х.: Факт. – 2004. – 240 с.
3. Буржуазная философия XX века / [авт.: Митрохин Л. Н. и др.]. – М.: Политиздат, 1974. – 258 с.
4. Ваторопин А. С. Религиозный модернизм и постмодернизм / А. С. Ваторопин // СОЦИС. – 2001. – № 11. – С. 84-93.
5. Возьмитель А. А. Образ жизни : Концепция, сущность, динамика : Автореф. дис. Кд-ра социол. наук : 22.00.04 / Ин-т социологии Рос. акад. наук. – М.: 2000. – 25 с.
6. Кара-Мурза С. Г. Евроцентризм – эдипов комплекс интеллигенции / С. Г. Кара-Мурза – М.: Изд-во Экмо, 2002. – 256 с.
7. Климишин И. А. "Незнание Бога е для держави найбільше лихо" // Людина і світ – 1992. – № 4. – С. 40-45.
8. Климишин И. А. Потреба релігійного відродження / І. А. Климишин // Людина і світ. – 1990. – № 9. – С. 13-18.
9. Ковалев А. М. Способ духовного призводства в структуре общества / Ковалев А. М. – М.: Изд-во МГУ, 2001. – 315 с.
10. Козловски П. Культура постмодерна / П. Козловски – М.: Республика, 1997. – 236 с.
11. Крымский С. Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации / С. Б. Крымский // Вопросы философии. – 1992. – № 12. – С. 21-28.
12. Мировосприятие и образ жизни: Монография. / Рос. акад. образования. Ин-т образования взрослых / Под ред. Ю. Н. Кулютина, С. В. Тарасова]. СПб.: Образование-Культура, 1999. – 447 с.
13. Новая философская энциклопедия: В 4 тт. М.: Мысль. Под редакцией В. С. Стёпина. 2001. [Электронный ресурс]: Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/4606/образ_жизни.
14. Общественное сознание и его формы / Предисл. И общ. ред. В.И. Толстых. – М.: Издательство политической литературы, 1986. – 368 с.
15. Полікарпов В. С. Лекції з історії світової культури / Полікарпов В. С. – Харків: Вид-во "Основа" при ХДУ, 1990. – 223 с.
16. Религия в век научно-технической революции / [ред. В. И. Гараджа и О. Клар]. – М.: Политиздат, 1979. – 184 с.
17. Савчук В. В. Новації и архаїчний елемент свідання / В. В. Савчук // Філософські науки. – 1991. – № 10. – С. 21-33.
18. Філософія. Курс лекцій: Навч. посібник / І.В. Бичко, Ю.В. Осічук, В.Г. Табачковський та ін. – К.: Либідь, 1991. – 456 с.
19. Хабермас Ю. Вера и знание / Будуще человеческой природы / Юрген Хабермас. – М.: Изд-во „Весь Мир”, 2002. – С. 115-131.

Е.Н. Сидоркина

ДУХОВНОЕ ПРОСТРАНСТВО И ОБРАЗ ЖИЗНИ ОБЩЕСТВА

В статье рассматриваются аспекты социального значения явлений духовной сферы, прослеживается связь процессов в духовном пространстве и их влияние на формирование содержания понятия способа жизни.

Ключевые слова: духовное пространство, духовная сфера, духовность, общественное сознание, образ жизни.

O. Sidorkina

SPIRITUAL SPACE AND LIFE STYLE OF THE COMMUNITY

This article discusses aspects of the social significance of the spiritual sphere of phenomena, correlation processes in the spiritual area and their influence in shaping the content of the concept of way of life.

Keywords: spiritual space, spiritual sphere, spirituality, social consciousness, lifestyle.